

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

О. І. Дяконенко

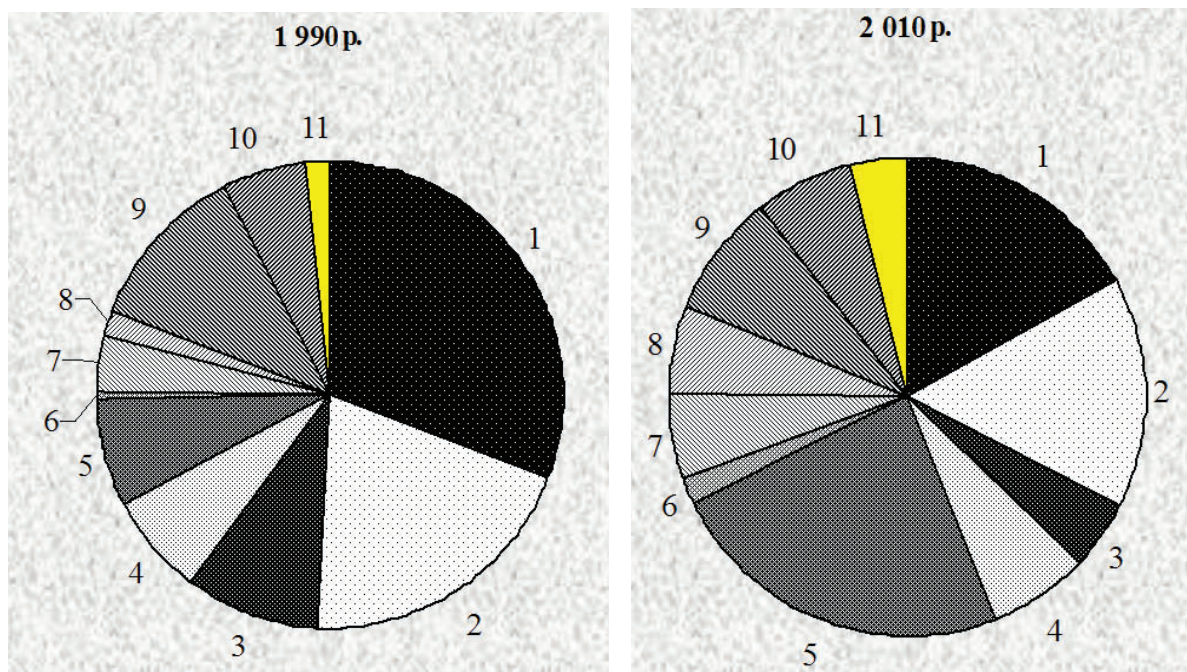
Зайнятість населення в Україні характеризується низьким ступенем продуктивності. Їй притаманні висока працемісткість, неефективна галузева, територіальна, статеві-вікова структура зайнятості, низька продуктивність праці, низький рівень оплати праці працівників. Це зумовлено низькою продуктивністю національного виробництва в країні, помітними диспропорціями у загальноприйнятих у світі співвідношеннях виробничої і невиробничої сфер, значною ресурсовитратністю економіки, високою імпортозалежністю.

В Україні питання продуктивної зайнятості населення постійно знаходяться в центрі уваги вітчизняних учених. Результати їх досліджень знайшли відображення в численних публікаціях. Цій проблемі присвячені праці С. І. Бандура, Д. П. Богині, В. С. Васильченка, В. І. Герасимчука, О. А. Грішньої, М. І. Долішнього, Ф. Д. Заставного, Т. А. Заяць, С. М. Злупко, Є. П. Качана, А. М. Колода, Ю. М. Краснова, І. І. Лукінова, Ю. М. Маршавіна, В. В. Онікєнка, В. П. Оніщенка, І. Л. Петрової, В. М. Петюха, В. М. Шаленко та ін. Відзначаючи їх вагомий внесок у розвиток економічної науки слід зауважити, що питання дослідження сучасних тенденцій продуктивної зайнятості залишається актуальними.

Враховуючи необхідність досягнення належного соціально-економічного рівня розвитку держави в умовах виходу з економічної кризи, ґрунтовне дослідження сучасних тенденцій продуктивної зайнятості населення є важливим етапом її практичного впровадження. Відстеження структурних змін у сфері зайнятості, оцінка їх в аспекті продуктивності допоможуть уникнути загострення ситуації на ринку праці в період структурної перебудови економіки, сприятимуть ефективнішому використанню трудового потенціалу країни.

У руслі утвердження продуктивної зайнятості триває процес формування нової структури зайнятості населення, що характеризується поширенням прогресивних ознак постіндустріальної економіки. Але оскільки трансформація сфери зайнятості в країні є хаотичною, неконтрольованою, розвинулись переважно високопродуктивні види економічної діяльності з високою часткою доданої вартості. Упродовж 2001–2009 рр. найбільші темпи зростання валової доданої вартості спостерігалися в діяльності готелів і ресторанів (у 2,5 рази), фінансовій діяльності (у 2,4 рази), операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу і наданні послуг підприємцям (у 2,3 рази). У цих видах економічної діяльності виробляється майже 20 % ВДС країни. Наслідками означених тенденцій стало формування сировинної орієнтації економіки, згортання високотехнологічних виробництв, зниження об'єму виробленої кінцевої продукції.

У структурі зайнятості населення спостерігається зниження питомої ваги галузей матеріального виробництва, орієнтованих на стандартну зайнятість, і збільшення частки сектора послуг, якому властивий гнучкий графік роботи і висока мобільність (рис.). Відповідно, змінився склад лідируючих галузей за чисельністю зайнятих (табл. 1). Втратили провідні позиції базові галузі економіки – промисловість, сільське господарство, транспорт і зв'язок, будівництво, освіта. У п'ятірці лідерів з'явилася торгівля, випередивши інші види економічної діяльності з відривом на 6,7 процентні пункти. Негативний характер таких структурних змін, в умовах постійного скорочення зайнятості в промисловості й сільському господарстві та розширенні у сфері послуг, є об'єктивною передумовою формування відтворювальних диспропорцій.

- 1 – Промисловість
- 2 – Сільське господарство, мисливство та лісове господарство
- 3 – Будівництво
- 4 – Транспорт і зв'язок
- 5 – Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з їх ремонту. Готелі та ресторани
- 6 – Фінансова діяльність
- 7 – Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам
- 8 – Державне управління
- 9 – Освіта
- 10 – Охорона здоров'я та соціальна допомога
- 11 – Інші види економічної діяльності

Рис. Структура зайнятості населення за видами економічної діяльності, у 1990 та 2010 рр.

Таблиця 1

Галузі-лідери за чисельністю зайнятих у 1990, 2000 та 2010 рр.

1990 р.		2000 р.		2010 р.	
Вид економічної діяльності	%	Вид економічної діяльності	%	Вид економічної діяльності	%
Промисловість	30,7	Промисловість	22,8	Торгівля	23,8
Сільське господарство	20,1	Сільське господарство	21,6	Промисловість	17,1
Освіта	11,8	Торгівля	15,5	Сільське господарство	15,4
Будівництво	9,4	Освіта	8,0	Освіта	8,3
Транспорт і зв'язок	7,1	Охорона здоров'я та соціальна допомога	6,8	Транспорт і зв'язок	6,9

Зайнятість населення в країні характеризується низькою еластичністю: тоді як фізичний обсяг ВВП упродовж 2001–2009 рр. збільшився на 34,2 %, чисельність зайнятих зросла лише на 1,1 %. Зміна обсягу ВВП за означений період у середньому в 13 разів перевищувала показники зміни кількості зайнятого населен-

ня (табл. 2). У кризовий 2009 р. відбулася річне падіння ВВП на 14,8 % відбулося скорочення зайнятості на 3,72 %, що є найменшим відри-вом за 2001–2009 рр. і свідчить про зростання еластичності зайнятості. 2010 р. еластичність зайнятості знову зменшилась.

Таблиця 2

Зміни обсягу ВВП і кількості зайнятого населення, відсотків до попереднього року

Рік	Зміна обсягу ВВП, у постійних цінах 2007 р.	Зміна кількості зайнятого населення
2002	5,2	0,60
2003	9,5	0,36
2004	12,1	0,66
2005	3,0	1,89
2006	7,4	0,24
2007	7,6	0,84
2008	2,3	0,32
2009	-14,8	-3,72
2010	4,2	0,37

Про низький рівень продуктивної зайнятості в країні свідчать невисокі показники валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу, який у 2010 р. становив 23,9 тис. грн. За даними ЦРУ, World Factbook ВВП на душу населення в Україні в означеному році становив 6,700 міжнар. дол. Для порівняння зазначимо, цей показник в 2,4 рази менший, ніж у Росії, в 5,4 рази поступається Німеччині і в 7,1 рази – США.

ВВП у розрахунку на одного зайнятого у 2010 р. становив 54 тис. грн. Протягом 2001–2009 рр. валовий внутрішній продукт у розрахунку на одного зайнятого, у порівняльних цінах 2007 р., зріс на 32,7 %, а випуск – на 34,0 (табл. 3). Загалом, за цей період зріс фізичний обсяг випуску у більшості видах економічної діяльності. У промисловості зростання становив 23 %, у транспорті та зв'язку – 81,1; у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльності готелів і ресторанів – 59,5 %. Високими є по-

казники фізичних обсягів операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, де зростання становило 2,6 рази. Лише у будівництві обсяги виконаних робіт знизились на 19 %.

Таблиця 3

Випуск у ринкових цінах і валовий внутрішній продукт у розрахунку на одного зайнятого упродовж 2001–2009 рр., у постійних цінах 2007 р. (грн) [2, с. 16]

Рік	Випуск у ринкових цінах у розрахунку на 1 зайнятого	Валовий внутрішній продукт у розрахунку на 1 зайнятого
2001	49679	23456
2002	52175	24540
2003	57884	26779
2004	65696	29826
2005	67349	30149
2006	72390	32313
2007	78977	34477
2008	79103	35158
2009	66591	31128

Трансформаційні зміни сфери зайнятості супроводжуються поступовим звуженням сфери повної зайнятості, поширенням процесів флексибілізації та дестандартизації, широким упровадженням гнучких форм зайнятості, зростанням неформальної зайнятості.

Упродовж 2005–2010 рр. чисельність осіб, що працювали в умовах повної зайнятості, зменшилась на 6,3 % (табл. 4). У 2010 р. в еквіваленті повної зайнятості працювали 96,4 % середньооблікової кількості штатних працівників. У позаобліковому складі працівників перебували 589,9 тис. осіб, з яких 57,1 % становили зовнішні суміжники, 42,9 % – особи, що працювали за цивільно-правовими договорами.

Таблиця 4

Динаміка чисельності працівників за формами зайнятості в Україні за 2005–2010 рр.

Рік	Кількість працівників, тис. осіб			
	в еквіваленті повної зайнятості		позаоблікового складу, які працювали	
	усього	у відсотках до середньооблікової кількості штатних працівників	за цивільно-правовими договорами	зовнішніми суміжниками
2005	11067,0	97,2	291,3	302,6
2006	11186,9	97,8	292,3	312,6
2007	11232,1	98,4	277,6	320,8
2008	11189,1	98,2	268,2	327,3
2009	10086,0	94,7	240,1	294,8
2010	10366,3	96,4	253,2	336,7

Найбільша чисельність зайнятих у статусі зовнішніх суміжників припадала на сферу освіти, промисловість та операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг і надання послуг підприємцям; у регіональному розрізі безперечне лідерство посідали м. Київ (18,6%), Донецька (7,8) і Дніпропетровська (7,0%) області. За 2005–2010 рр. чисельність осіб, що працюють на умовах вторинної зайнятості в усіх секторах економіки країни, зросла на 11,3% унаслідок низьких заробітних плат за основним місцем роботи.

2010 р. у режимі неповного робочого дня (тижня) працювали 13,6% середньооблікової кількості штатних працівників, а у відпустках без збереження заробітної плати перебувало 3,4%. Найвищі обсяги прихованої незайнятості спостерігались у будівництві, рибальстві та рибництві, транспорті та промисловості. Зокрема, у будівництві в умовах скороченого робочого дня (тижня) працювало 40,9% штатних працівників, у рибальстві та рибництві – 32,9%, у транспорті – 27,2%. Водночас унаслідок зміни принципів організації праці триває поступове звуження сфери повної зайнятості, поширення процесів флексибілізації і дестандартизації, широке впровадження гнучких форм зайнятості.

Перебуваючи в умовах вимушеної неповної зайнятості, працівники компенсували зменшення доходів зайнятістю у неформальному секторі. 2010 р. чисельність зайнятого населення у неформальному секторі сягнула 4649,2 тис. чол., що становило 22,9% загальної кількості зайнятого населення. Упродовж 2000–2010 рр. зростання зайнятості в даному секторі економіки в цілому становило 53,3%. Причини цього процесу криються у стабільно низькому життєвому рівні населення, низькій частці заробітній платі в загальному доході, недостатньому попиту на робочу силу в офіційному секторі економіки, наявності вільного часу, вимушеної економічної активності молоді та пенсіонерів тощо.

Динаміка зайнятості населення у неформальному секторі характеризується стабіль-

ністю структури за видами економічної діяльності. Незмінними фаворитами за питомою вагою у структурі зайнятих залишаються такі види економічної діяльності, як сільське господарство, будівництво, торгівля, діяльність транспорту та зв'язку. Як і в минулі роки, незмінна першість у цій четвірці належить сільському господарству (65,2% зайнятих у неформальному секторі), хоча його питома вага за період 2000–2010 рр. суттєво зменшилась (на 20,8 процентні пункти) внаслідок зростання зайнятості у будівництві, торгівлі, ремонту автомобілів – видах економічної діяльності, що мають значну частку у міській місцевості. Національною особливістю зайнятості населення у неформальному секторі є акумуляція основної маси працівників у сільській місцевості з притаманною їм двоетапністю зайнятості, за якою одна частина трудового процесу відбувається у сільській місцевості, а друга – реалізація продукції – у міській.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що формування продуктивної зайнятості потребує суттєвого корегування структурних деформацій національної економіки, і зокрема збільшення виробництва товарів і послуг базового сектора і скорочення трансакційного (в першу чергу послуг торгівлі), які негативно впливають на динаміку ВВП. Суттєво погіршує перспективи економічного зростання сировинна спеціалізація національної економіки. Є нагальна потреба переорієнтувати сировинні потоки з зовнішнього на внутрішній ринок, на розвиток галузей, що забезпечать повноту відтворювальних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : [офіційний сайт]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
2. Національні рахунки України за 2009 рік : стат. зб. / відп. за вип. О. Ю. Беглова, О. О. Москвін. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 582 с.